

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЯТ ОБРАЗ НА БЪЛГАРИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ПРЕДСТАВИТЕ ЗА ПРОСТРАНСТВЕНАТА Ѐ ИДЕНТИЧНОСТ

Вилиян Кръстев¹

<https://doi.org/10.35101/prg-2021.2.3>

Изследването е посветено на тематика, подвластна на концептуалните особености на критичната геополитика, в основата на която стоят представите за пространството. Проблемът, на който е посветена статията, засяга идентифициране на геополитическия образ на България като резултат от взаимодействието ѝ с външния свят. За постигане на целта е обхванато геополитическото виждане за нейното пространство в постструктуралистично измерение през призмата на представите за пространствена идентичност. Методологията се базира върху феноменологичния подход посредством дискурс–анализ въз основа на репрезентация на пространствената действителност и интерпретация на нейните представи. Последователно разгледани са основните сегменти на съпричастност, изразяващи пространствената идентичност на България: прабългарският етногенетичен корен; православната култура; славянската етническа и лингвистична принадлежност; балканската и европейската идентичност. Специално внимание е отделено на образа, който България формира чрез геополитическото си положение. Посредством анализ на неговите предимства и недостатъци са разкрити важни стереотипи, изграждащи менталната карта на страната в международен план. Въз основа на произтичащите от геополитическия образ на България проблеми е предложен стратегически подход за издигане на политическия ѝ имидж и статут, който да намери пряко отражение върху отстояване на националния интерес.

Ключови думи: критична геополитика, геополитически образ, пространствена идентичност, стереотипи, България

THE GEOPOLITICAL IMAGE OF BULGARIA IN TERMS OF PERCEPTIONS OF ITS SPATIAL IDENTITY

Viliyan Krastev

Abstract: This research is devoted to a subject, beyond the control of the conceptual features of the critical geopolitics, on the basis of which is the understanding of the space.

---

¹ Икономически университет – Варна; viliank@ue-varna.bg

The problem the article is devoted to is connected with an identification of the geopolitical image of Bulgaria as a result of its interaction with the world outside. To achieve the objective, the geopolitical vision of its space in post-structural dimension, through the prism of the understanding of the spatial identity is covered. The methodology is based on the phenomenological approach through the implementation of discourse analysis on the basis of representation of the spatial reality and interpretation of its understanding. The major segments of belonging, which express the spatial identity of Bulgaria, are consistently analysed: Proto Bulgarian ethno-genetic root; Orthodox culture; Slavic ethnic and linguistic belonging; Balkan and European identity. A special attention is paid to the image that Bulgaria forms due to its geopolitical position. Through analysis of its advantages and disadvantages are revealed important stereotypes, forming the mental card of the country at the international level. On the basis of the problems which have occurred from the geopolitical image of Bulgaria, a strategic approach is offered in order to improve its political image and statute and to find a direct reflection in the standing up for the national interest.

Key words: critical geopolitics, geopolitical image, spatial identity, stereotypes, Bulgaria

ВЪВЕДЕНИЕ

Преосмисляне значението на географското пространство посредством образи определя съдържанието на постмодерната концепция в геополитическата проблематика, развивана в критичната геополитика (Ó Tuathail, Agnew, 1992; Dalby, Ó Tuathail, 1998; Antonsich, 2001; Колосов, 2011). Централно място в нейната концептуализация заема *геополитическото виждане* за пространството като съвкупност от представи за неговото място и взаимодействие с външния свят (Dijkink, 1998). Артикулирането с образи за пространството е обусловено от ускорения информационен обмен и засилващата се крос-културност под натиска на глобализацията. Като носители на идеализирани представи образите придават индивидуалност и култивират геополитически статут на страните в международното взаимодействие. Геополитическият образ е съвкупност от най-ярките и запомнящи се знаци, символи и характеристики за определено пространство от политическа гледна точка (Замятин, 2004).

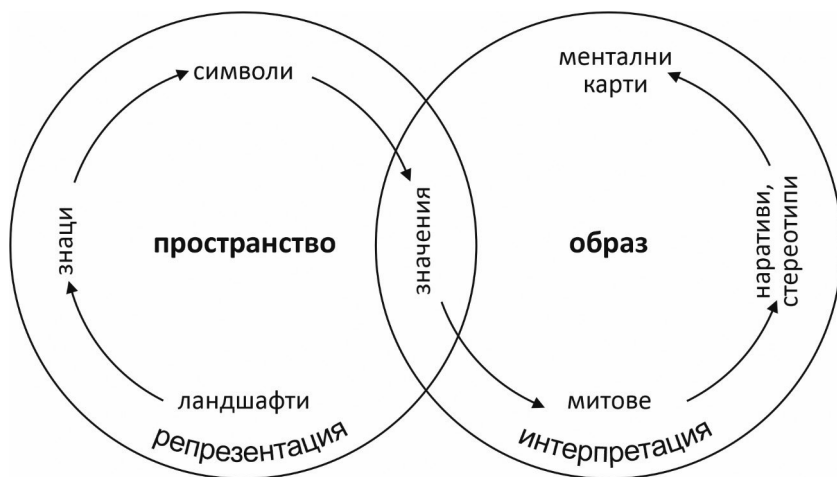
Образът на всяко географско пространство е неразривно свързан с неговата идентичност. Представите за идентичност се опират върху символика и ценности от различен характер, които подтикват общественото съзнание да се идентифицира с различни форми на съпричастност върху географски, исторически, културни и други компоненти. В това отношение идентичността е „основно концептуално средство, изразяващо се с ориентиращото свойство да дава перспектива, от която възприемаме света около нас“ (Стойчева, 2016: 54). Характерна форма на идентичност е пространствената – отразяваща представите за определено пространство, произтичащи от положението му спрямо други пространства (Окунев, 2018). Пространствената идентичност рамкара историческото предназначение и геополитическото значение, с което се ползва териториално-политическият субект, изразяващ пространството. Изследването на геополитическия образ на България в релация с пространствените представи за идентичност засяга основни стереотипи на културна и политическа принадлежност; характер на геополитическо взаимодействие; преимущества и недостатъци на геополитическото положение. Идентифициране на устойчивите

стереотипни геополитически представи за България дава възможност за разбиране и решаване на проблеми, засягащи отстояване на националния интерес в отношенията с външния свят.

МЕТОДОЛОГИЯ

Изследването на образа на пространството по правило се базира върху феноменологичния подход (Vallega, 2003; Козолупенко, 2009). Той предполага използване на дискурс–анализ във форма на репрезентация и интерпретация. Посредством репрезентация ландшафтната действителност, изпълваща пространството, се представя като система от знаци, които изграждат неговата символика. Съвкупността от символи поражда характерни значения, създаващи представи за пространството от гледна точка на принадлежност, усвояване, ориентация, статут, притегателност, привлекателност. Подхранвани от символиката, значенията за пространството култивират митове, наративи и стереотипи за него в общественото съзнание. Интерпретацията на техните особености създава ментални карти – смислови профили за пространството, фокусиращи неговия образ (фиг. 1).

Дискурс-анализът в изследването е насочен към геополитическото виждане за пространството в постструктуралистично измерение – в представите на неговата относителност и преходност. Тази особеност подчинява анализа на дискурсивни техники, каквито са репрезентацията и интерпретацията, в рамките на т.нар. *мек аналитичен дискурс* (Vallega, 2003). С препратка към историята и културата на пространството „мекият“ дискурс цели разкриване на неговите социални черти. Измеренията на пространствена идентичност на България с рефлексия върху нейния геополитически образ се опират върху различни маркери на принадлежност на основата на отложени знаци, символика, митологеми

Фиг. 1. Феноменология на пространството (изработка на автора)

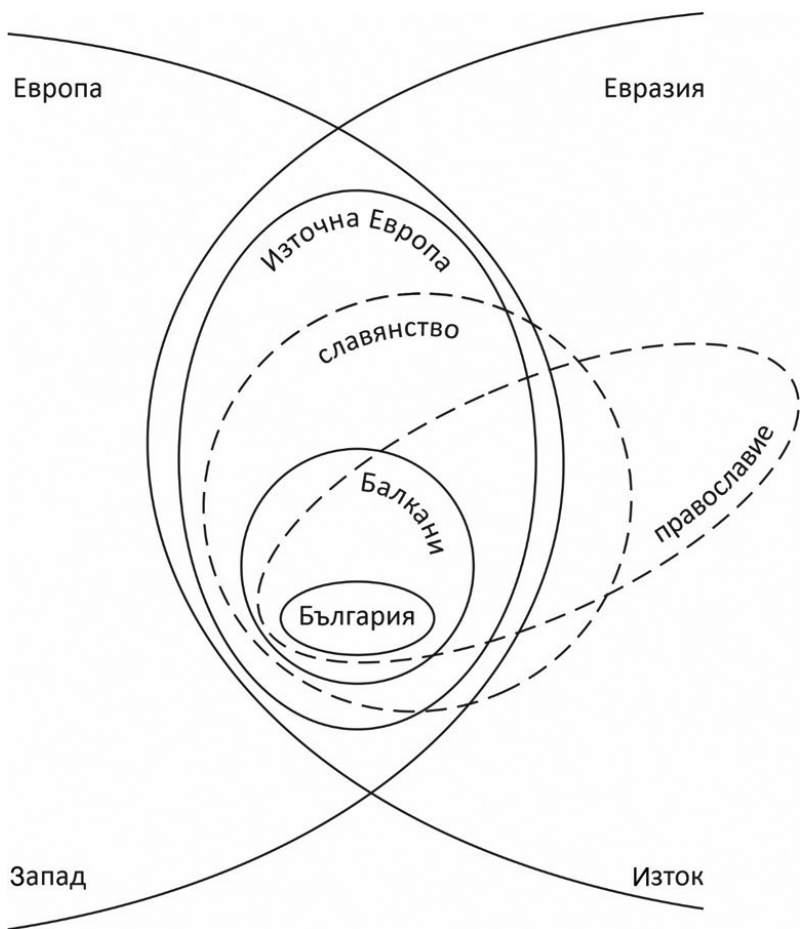
и стереотипи. Интерпретацията на геополитическия образ на България е подложена на „разплитане“ с цел извеждане на вторични и поддържащи националното пространство геополитически представи. Използваните материали са академични издания, посветени на геополитическите и културно-историческите особености на българското пространство, което фокусира изследването върху представи, развити в т.нар. *висока геополитика* (Колосов, 2002).

ПРОСТРАНСТВЕНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРЕДСТАВИТЕ ЗА ИДЕНТИЧНОСТ НА БЪЛГАРИЯ

Изследването на пространствените представи за идентичност на България засяга съвкупност от индикатори на съпричастност, което рамкира особеността ѝ като многопластова. Пространствената идентичност е традиционно зависима от съставните сегменти на националната идентичност: прабългарският етногенетичен корен; православната култура; славянската етническа и лингвистична принадлежност; балканската и европейската идентичност (фиг. 2). Вариациите от различни напластявания на историческа и социална принадлежност предизвикват различни, в повечето случаи смесени когнитивни значения за пространствената принадлежност и мястото на България.

Прабългарската етногенетична и културна съставка препраща идентичността на България към източните, азиатски корени на културно-политическа съпричастност с Изтока, обвързвайки я с генезиса и разцвета на средновековната българска държавност. Символиката, произтичаща от тази идентичност, подчертава историческата връзка на България със степно-номадската култура. Прабългарската идентичност днес се обвързва с призови за укрепване на етногенетично родство на българите с тюркоезичните народи от Волго-Уралието (татари, башкири, чуваша) като формула за национална геополитическа доктрина (Павлов, 2003). Българското национално съзнание, както и международното присъствие на страната, не се проявява активно в това направление главно заради властващи обстоятелства от историко-географски и етнокултурен характер. Семантиката на външния образ на България върху родството ѝ с Изтока обаче е една от причините тя да се идентифицира като съставна част от евразийското културно и политическо пространство, чийто съвременен геополитически център гравитира около Русия (Дугин, 2004).

Идентичността на България, произтичаща от православния културен сегмент, се изразява с отчетлива знакова ориентация в религиозните традиции, бита и съвременната култура към източното християнство. Разделението на християнския свят през Средновековието води до съществени различия в културния стереотип между източни (православни) и западни (католици и протестанти) християни. Това обстоятелство поставя основите на цивилизационно разделение между Изтока и Запада на Европа, като впоследствие се проявява в социалната сфера, икономическата и политическата организация на пространството. Подчертано изразените форми на съборност и колективизъм, характерни за православния Изток, в продължение на векове са в противоречие с индивидуализма и стопанския либерализъм на католическия и протестантския Запад. Православието играе роля на основен маркер на българската идентич-

Фиг. 2. Основни маркери на принадлежност, влияещи върху пространствената идентичност на България (изработка на автора)

ност по време на османското владичество, от чиято институционална структура (православните църкви и манастири) води началото си Българското възраждане, просветното дело и националноосвободителното движение. Православната идентичност днес не е фактор на геополитическата ориентация на България, но този сегмент на съпричастност я придържа в културна и ментална близост до страни като Русия, Сърбия, Македония (дн. Северна Македония), Украйна, Беларус, Румъния и Гърция в рамките на общ цивилизационен кръг (Михайлов, 2012). Мястото на България в православния свят е сравнително скромно на фона на духовната енергетика и амбиции за лидерство на Русия (Иванов, 2019) и традициите в християнския екуменизъм на Гърция под влияние на Вселенската патриаршия.

Принадлежността на България към славянството подчертава генетично и лингвистично родство със страните от славянския свят. В неговите предели

България представлява един от субектите на разпространени в международната общност представи за славянството главно чрез езиковата си принадлежност. Славянската знаково-символна тъкан на българския културен ландшафт присъства от зората на просветното дело („славянската писменост“ на Кл. Охридски) до националното Възраждане („История славянобългарска“ на П. Хилендарски). В наши дни славянският образ на България е дълбоко култивиран в речта, изкуството (литература), топонимията. Славянството като геополитическа конфигурация обаче, предвид разделението му в културно отношение (между източното и западното християнство), е сравнително слабо активно. В идейно отношение е исторически обвързано с месианството и имперските амбиции на Русия под формата на панславистка доктрина. Поради тази причина идентифицирането на България със славянския свят е развито предимно сред русофилски и леви политически среди, апелирани към славянско единство под водачеството и опеката на Русия (Кръстев, Михайлов, 2009). Разглеждана като териториален субект в рамките на по-широка геокултурна идентификация, България е причислявана към т.нар. евразийска (Глухарев, 1995; Орлова, 1998) и Славяно-православна цивилизация (Хънтингтън, 2000) посредством няколко културни полета: езиковия славянски кръг; православието като носител на византийското наследство; азбучната система на кирилицата.

Пространствената идентичност на България като част от евразийския Изток е геополитически стабилизирана през втората половина на XX век, когато страната е съставна част от Източния блок и се ползва с най-близки отношения със СССР. Ориентацията на България към съветската сфера на геополитическо влияние се ползва с устойчив образ на страна от Източна Европа. Сближението със Съветския съюз пронизва всички сфери на социално-политическия живот и се развива толкова задълбочено, че на България се приписва митологемата „16-та република на СССР“. В международната общност през този период представите за България са преобладаващо позитивни вследствие на политическата стабилност, икономическите успехи, социалната сигурност, технологичния подем, достиженията в науката и спорта, овладяването на Космоса. Заради идеологическото противопоставяне в периода на Студената война обаче представите за нейния геополитически статут от 70-те години до разпадането на социалистическата система носят и отрицателни черти. Натрупаният негатив върху България, предимно разпространен в Западния свят, е изразяван с окарикатурения образ на най-верен „сателит на СССР“ (Баева, 2016; Калинова, 2016).

Образът на балканската идентичност върху България е резултат от смесване на няколко фактора, привнасящи общи черти в културата, обществената организация и стопанството на народите от Балканския регион. За Балканите е характерно преплитане на културните и политическите образи на Византия, от една страна, и на Османската империя, от друга. Тяхното материално и духовно наследство се отлага в националните пространства на всички страни от региона. В исторически ракурс пространствената идентичност на Балканския полуостров като преходна земя между Европа и Азия се закрепя след падането на Константинопол (1453 г.) и трайното настаняване на османските турци в него. Съхранилите се за няколко века повече феодални социално-политически порядки превръщат Балканския полуостров в най-изостаналата част на Европа. Тази особеност намира отражение върху културното и икономическото му отда-

лечаване от континента, прекъсвайки връзката на общоевропейско развитие на балканските народи. Идентичностният отпечатък, оставен от османския период върху региона, формира общ балкански модел, изграждащ съществена част от културния ландшафт на страните. Той е особено характерен за нравите, маниерите, кухнята, облеклото, музикалните ритми, архитектурата и селищното планиране (Петкова, 2004; Михайлов, 2012).

През Балканите преминават две значими цивилизационни граници – тази между православие и католицизъм, от една страна, и между християнството и исляма, от друга. Резултатът от тях е разединение на националните и локалните култури, препятстващи регионалното единство и обединение. На по-късен етап поредицата националноосвободителни войни на балканските народи срещу Османската империя води до засилване на негативния образ на Балканите в останалата част от Европа. Характеризиращо Балканите явление, произтекло от процесите на разпадане на Османската империя, е *балканизацията*. Последната се проявява във форми на дезинтеграция и формиране на враждебно настроени една срещу друга нестабилни държави. Традиционно натоварена с отрицателни значения, *балканизацията* става синоним на конфликт, парцелиране, дезинтеграция, агресивен национализъм, трибализъм, ориентализъм, културна изостаналост (Петкова, 2004). Негативният оттенък от проявлението ѝ като характерен регионален белег се разпространява сред народите на полуострова, намирайки изражение в стереотипи като *балкански манталитет* и *балкански синдром* (Todorova, 1997).

Културната и икономическата изостаналост на Балканите е причина още от XV в. насам балканските народи да са в процес на постоянно догонване на Европа по пътя на тяхната модернизация. На национално равнище стремежът на балканските нации към Европа придобива известност като *европеизация*. Последната се обвързва с привнасяне на културно и икономическо влияние от западната част на континента. Сред българите *европеизацията* се засилва в периода на национално Възраждане през XVIII–XIX в., когато образът на Европа се издига от интелектуалци и просветни дейци на пиедестал в българското съзнание в противовес на ориентализма, свързан с нравите и порядките в Османската империя (Петкова, 2013). Сляпото копиране на модели и ценности от Европа обаче, като форма на комплекс за цивилизационно изоставане, се изражда в чуждопоклонство и дори в чувство на национален нихилизъм. Красноречив пример е сатиричната пиеса на Д. Войников „Криворазбраната цивилизация“, осмиваща примитивното подражателство на българите към Европа. Понеже процесът на културно и икономическо догонване на Европа от балканските народи продължава до ден днешен, подражателството на континента се превръща в разновидност на *балканизацията*.

Неустойчивата политикогеографска структура на региона, неотменна част от която е и България, се подхранва от деструктивни процеси на сепаратизъм на национална и религиозна основа, които оформят Балканите като различен от Европа свят. Подвластни на тези процеси, менталните карти за полуострова се отъждествяват с „Барутен погреб на Европа“, „Заден двор на Европа“, „Бомба с часовников механизъм“ (Петкова, 2004: 7). Култивирането им върху представите на съставляващите балканското пространство страни създава предпоставки образът на региона да се „архаизира, традиционализира и консервира в най-ло-

шия смисъл на думата“ (Петкова, 2004: 10). Поради тази причина на Балканите се гледа като на по-различно социално и културно пространство от Европа, в което „свършва Европа и започва Ориента“ (Saarikoski, 1999: 10). В периода на Студената война Балканите не са подминати от разделителната линия между двата лагера – социалистическия и капиталистическия. С принадлежност към различни геополитически съюзи, балканските страни получават нова порция условия за недоверие и предразсъдъци. Натрупани във времето, дори и след края на идеологическото противопоставяне в Европа, те са непреодолени и затрудняват формите на пълноценно сътрудничество на регионална интеграция. Избуялият след отмяната на социалистическата идеология радикален етнонационализъм на територията на Западните Балкани се разгръща с голяма острота на сблъсъци между довчерашни братски народи и по традиция не без външна намеса води до засилване на негативните представи за полуострова.

Балканите днес са съставна част от пространство, което традиционно се ползва и с представи на преходно игрово поле, върху което традиционни геополитически сили като ЕС, САЩ, Русия и Турция разиграват сложна партия. Процесите на геополитическо взаимодействие помежду им са пронизани от сблъсъци и тактическо съперничество до координация и сближаване, засилвайки маргиналните черти на българското национално пространство. Тази слабост намира изражение в представи за „двойственост и недостиг на стабилни ориентири“ (Михайлов, 2013: 149).

Идеята за европейска идентичност в българското национално съзнание присъства от векове и в повечето случаи се интерпретира като „противоотрова за всичко балканско“ (Михайлов, 2012: 252). Основните маркери на европейската културна идентичност са свързани с наследството и историческата памет на Елада, Римската империя, Европейското възраждане и християнските морални ценности. Знаково-символната тъкан на техните културни ландшафти подхранва наративи и стереотипи, маркиращи менталната карта в рефлексивна релевантност основно към пространството на Западна Европа (McDonald, 1993; Стойчева, 2016). Това е онази част от Европа, в която Европейското възраждане я превръща във флагман на модернизацията за останалата част от континента (и за света) в продължение на няколко века.

В геополитическо измерение днес уплътняването на европейското пространство се засвидетелства от ЕС, Съвета на Европа, Западноевропейския съюз, ОССЕ и НАТО. В това отношение Европа се окачествява като „най-развит случай на транснационален, политически и институционален ред в глобален аспект“ (Стойчева, 2016: 161). Непосредствено след разпадането на Източния блок в България се засилват стремежите за приобщаване към евроатлантическата общност като израз на европейска идентичност. Преориентирането на страната от източния към западния полюс на геополитическо влияние в Европа е съпътствано с поэтапен процес на адаптация към (западно)европейските порядки и ценности. Европейската идентичност на България се институционализира след осъщественото членство в НАТО (2004 г.) и в ЕС (2007 г.). Идентификацията на отделно взета страна в евроатлантическите структури обаче изпъква с различни политически идентичности – държава членка, суверен, лидер, имперска сила, маргинал. Предвид множеството дефекти, касирани от България в процеса на регионална интеграция, закрепили ниско качество на живот (Крыс-

тев, 2019), демографска катастрофа (Михайлов, 2020), дефектиране на културата (Проданов, 2014), загуба на икономически потенциал и хронично изоставане в икономическата модернизация (Илиева, 2012), изпадане в геоикономическа и геополитическа периферизация (Проданов, 2017а; Проданов, 2017б), европейската ѝ идентичност изглежда „повече мечтана, отколкото реално постигната“ (Михайлов, 2012: 253).

ОБРАЗ НА ГЕОПОЛИТИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИЯ

Образът, който България формира от геополитическото си положение, е зависим от важни атрибути на географското ѝ пространство (площ, конфигурация; демографски икономически и военен потенциал) спрямо външния свят в съчетание с основни маркери на принадлежност, определящи рамката на нейната пространствена идентичност. Този образ се подхранва от геополитически (в т.ч. геоикономически и геокултурни) процеси от регионален и глобален характер, които привнасят промени в ориентацията, функциите и стойността на нейното геопространство за определен исторически период.

Характерна черта в геополитическото виждане за пространството на балканските държави според Бъчваров (1999) е неговото надценяване. Като присъщи за България се установяват схоластичните определения за „благоприятно“, „изгодно“ и „кръстопътно“ географско положение със съзнателно игнориране на изменчивия характер и значението му като фактор и ресурс за развитие на пространството. Изпадания в подобна идеализация не подминават представители на академичните среди у нас още от първата половина на XX в., в публикациите на които геополитическото положение на България е традиционно надценявано. Така например Батаклиев (1891–1973) определя Балканския полуостров като „периферна земя“ на Европа, но заради близостта ѝ до Азия и Африка, същевременно и „най-средиземната суша“ на Земята (Батаклиев, 2009 [1940]: 197). В границите на полуострова се посочва, че България заема „най-преходно място“ заради ключовото си географско положение в него (Батаклиев, 2009 [1940]: 205). Смесовото съдържание на такова определение за геополитическото положение на България залага не само твърде висока претенциозност с преувеличаване на неговата стойност, но и необосновано фаворизиране на Балканите като най-кръстопътно място на света. Достатъчно е бегло сравнение с етнокултурното разнообразие и разносубектното геополитическо съперничество в райони като Кавказ, Централна Азия и дори Прибалтика², за да се установи тяхната не по-малка преходност и кръстопътност от Балканите.

Аналогично надценяване на съвременното географско пространство на България придава Карастоянов (2002: 55), квалифицирайки неговата геополитическа стойност като „средец“, „сърцевина“ и „ядро“ на Балканския полуостров. Следва да поясним, че ядрото или центърът на едно историко-географ-

---

² Например, многонационален град като Вилнюс в продължение само на 74 години – от Октомврийската революция (1917 г.) до разпадането на СССР (1991 г.), е сменял политикогеографската си принадлежност 7 пъти.

ско пространство, каквото са Балканите, не произтича от неговата геометрия, а от ориентацията в гъстотата на социалната и политико-икономическата му структура. В това отношение България, макар и с централно положение в границите на полуострова, не е съставна част от неговия социално-демографски и политико-икономически център. В равносметка за потенциала на националното пространство на България Колев (2008: 63) противопоставя традиционни за него митологеми и стереотипи като „кръстопът“ и „мост“ на други – „периферия“ и „отдалеченост“, създаващи опасност за националната сигурност. Етнокултурната пъстрота и военностратегическата значимост на Балканите се определят като основна геополитическа причина България да попада под периодично покровителство или съюзничество с някоя велика сила (Колев, 2008).

Всеобщо е мнението сред съвременни автори (Бъчваров, 2001; Бъчваров, 2005; Христов, 2001; Казаков, 2007; Русев, 2008; Кръстев, Михайлов 2009; Mihaylov 2019), че България формира политическо пространство от нисък ранг заради скромната тежест на изразяващите нейния геополитически потенциал атрибути. В това отношение тя присъства с образа на страна, чиято функционална роля в геополитическото взаимодействие е ориентирана главно в качеството на обект на геополитиката от страна на утвърдени геополитически субекти на глобално и регионално равнище. Невъзможността за геополитическа самостоятелност и произтичащата от нея външна зависимост на националното пространство се потвърждава на първо място от принадлежността на България към Източна Европа. Маргиналният от гледна точка на преплитането на геополитическо влияние характер на този регион го поставя между Големите пространства на Европа (атлантическият Запад) и Евразия (Русия) под формата на своеобразен санитарен кордон (Русев, 1994). Съобразно геополитическите закономерности пространството, изпълняващо функция на санитарен кордон, представлява зона на преходно геополитическо влияние между установени Големи пространства, което лишава съставляващите го териториално-политически субекти от геополитическа самостоятелност. Промеждутъчният в пространствената идентичност статут на Източна Европа между Запада и Русия придава на България геополитически образ на *зависима страна*. Тази нейна особеност определя влиянието на външния фактор като решаващо в периодичната промяна на вектора на геополитическата ѝ ориентация.

Образът на България като *зависима страна* намира историческо потвърждение в геополитическата ѝ ориентация, която след Освобождението (1878 г.) се „премята“ между Евразия (Русия, СССР) и Европа (Австро-Унгария, Германия, ЕС). Надмощието, упражнявано от външни сили, съществено отслабва възможностите на страната за международна политическа самостоятелност. Проявяващият се геополитически дуализъм на външна притегателност от Запад и от Изток придава на България също геополитически образ на *раздвоена страна*. Източно-западната традиция на геополитическо влияние се проектира върху вътрешнополитическия живот, намираща проявление в поляризация на общественото съзнание. Потвърждение за раздвоението е ориентацията на водещите политически партии в страната, които със своите аспирации към външни центрове на силата, са традиционно разделени на европейски (прозападни, в миналото германофилски) и русофилски (а след 1990 г. и протурски). Това явление се окачествява като „ефект на геополитическо огледало“ (Казаков, 2007:

151) и във външнополитически план прави проблематично обединяването на елита върху общи приоритети, задълбочавайки геополитическата преходност на България между Европа и Евразия.

Геополитическите представи за България, продиктувани от днешната евроатлантическата принадлежност, съхраняват традицията на консервация и задълбочаване на зависимия неин статут. След членството в НАТО българското пространство става част от атлантическата система за сигурност, но и плацдарм за разпространение на американско военно присъствие (доказателство за което са четирите изградени американски военни бази). Съвкупното влияние на Запада се установява като доминиращо след присъединяване на България в ЕС, откогато досега то се проявява във всички сфери на обществения живот и в държавния външнополитически курс. Разположена в югоизточния периферен „ъгъл“ на Европа обаче, страната съхранява черти на периферен в икономическо и политическо отношение субект. Икономическата „периферизация“ на България е особено силно изразена спрямо Западна и Северна Европа (Kulov, 2020). Развиваща се на чувствителна дистанция от икономическото ядро на ЕС, страната култивира белези на геополитическа непълноценност и произтичаща от нея зависимост с пряко отражение върху международната ѝ политическа и икономическа уязвимост. Свидетелства в подобна посока са системните препоръки от наставнически характер от Брюксел, насочени към реформиране на икономическата и социалната сфера, а в по-тесен настрой – мониторинга от „совалков“ тип от страна на високопоставени чиновници от ЕС и САЩ (Крыс-тев, 2019).

Геополитическото влияние на Евразия върху България е традиционно силно изразено в културната и икономическата сфера, съхраняващо представите за преходен характер на нейното пространство. Образът на България като най-верен *сателит* на СССР от периода на Студената война е една от причините Русия да проявява характерен сантимент към нея и днес. Съвременната руска геостратегия на Балканите е тясно обвързана с „флиртуване“ с България срещу Запада посредством културно сътрудничество и трасиране на енергийни проекти за пренос на въглеводороди (нефт и природен газ). Съизмеримо, съвкупното геополитическо влияние, упражнявано от Русия върху България днес, е по-слабо от това на Запада, но с потенциални възможности за нарастване в културната и икономическата сфера, които засилват русофилските настроения в националното съзнание.

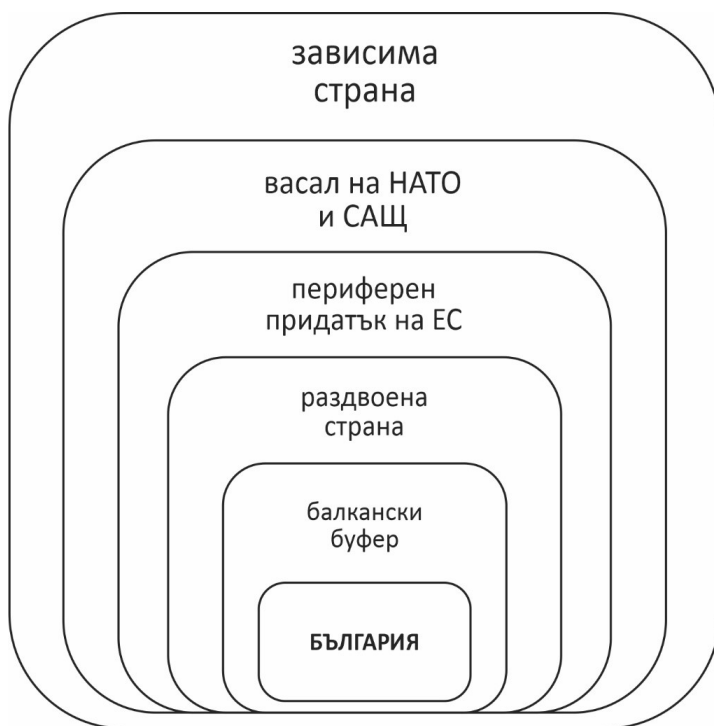
Представите за преходност и маргиналност на геополитическото положение на България се потвърждават и комплицират от поведението и амбициите на съвременна Турция – регионална сила на Балканите и един от лидерите на ислямския свят. Проекцията на нейното геополитическо влияние дори само чрез осъществявания контрол върху Протоците значително отслабва „тежестта“ и „стойността“ на българското национално пространство. Ползвайки се с надмощие в икономическата сфера и логистиката на регионално равнище и упражнявайки контрол върху бежанските потоци от Близкия изток, Турция създава предпоставки България да изпадне в системна зависимост от политическите и икономическите ѝ интереси. Днешната геополитическа активност на Турция е традиционно свързана и с износа на културно влияние към ареалите с мюсюлманско вероизповедание, чийто съвременен фокус се обвързва с идеите за

неоосманизма (Тодорова, 2016). Последното обстоятелство намира различни форми на разпространение в политическия и икономическия живот на България, засилвайки стереотипите ѝ за историческо родство с Османската империя и Ориента.

Най-общо казано, геополитическото виждане за България абсорбира най-характерните за Балканите представи на преходност и уязвимост. Наративите и стереотипите в дискурса (фиг. 3), произтичащи от геополитическата ѝ преходност, придават на нейния образ черти на *маргинал*, *буфер* и *периферия* в геополитическата конкуренция между Изтока и Запада. Евroatлантическата принадлежност, като най-характерен дискурсивен стереотип в геополитическата ориентация на България, е в наративно противоречие с представите ѝ за цивилизационна идентичност, а в ретроспективен план – с ретро образа на най-верен *сателит* на СССР от периода на Студената война. Дискурсивната стигматизираща „битка за памет“ се усложнява и от положението ѝ в преддверието на Ориента, засилващо маргиналният характер на нейния геополитически образ.

Фиг. 3. Основни дискурсивни стереотипи, формиращи образа на геополитическото положение на България (изработка на автора)

Фиг. 4. Ментална геополитическа карта на България (опаковка)
(изработка на автора)

Геополитическият наратив в артикулирането на българското национално пространство с митологеми като *мост*, *кръстопът* и *възел* в югоизтока на Европа губи своето значение в позитивна семантика. Регионът, през който преминават главните маршрути на нелегални миграции и международни канали на разпространение на дрогата от Близкия изток към Европа, е изложен на системен риск. Подобни обстоятелства придават на мостовете и кръстопътищата изразена нестабилност и като резултат ги натоварват с топофобна окраска. Последствията върху представите за България в това отношение са преобладаващо отрицателни – *културно-политически буфер* и *периферия*. Подвластна на подобни стереотипи, менталната геополитическа карта за националното пространство му придава черти на геополитически слабо, зависимо, периферно, раздвоено и буферно (фиг. 4).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Геополитическият потенциал на България предопределя скромно „тегло“ в геополитическото взаимодействие с външния свят на глобално и регионално равнище. Преплитането на дискурси и стереотипи с преобладаващо негативен и двусмислен оттенък в нейния геополитически образ се стимулира от изразена

податливост в ориентацията ѝ. Резултатът – *маргинален образ* на непълноценен геополитически субект, със силно ограничени способности за износ на геополитическо влияние и акумулиране на „мека сила“. Следствие от тази слабост е задълбочаване представите на геополитическата ѝ зависимост (понастоящем конюнктурно подвластна на евроатлантическите структури), съпроводени от висока културно-политическа и икономическа уязвимост на нейното пространство.

Доколко България ще съумее да отслаби двусмислените и негативни геополитически представи за себе си с увеличаване на своята привлекателност като политически субект, зависи от съвместяване на много фактори от външно и вътрешно естество. Хипотетично разместване на геополитическите пластове в бъдеще с промяна на влиянието на основните полюси на силата в Европа несъмнено ще засегне съществено геополитическото положение на България, поставяйки на изпитание вътрешните фактори от страна на външните. Затова от съществена необходимост е да се осъзнаят качествата (преди всичко от националния елит) на националното пространство като ресурс за присвояване на сила. В повечето случаи те произтичат от характера на пространството като исторически и социален ориентир с балансиране на връзките между Изтока и Запада. Този процес залага необходимостта от формиране на адекватна на променящите се геополитически призиви към България вътрешно- и външнополитическа стратегия. Предприемането на навременни и адекватни действия в условия на (гео)политическа турбулентност е верен индикатор за геополитическо съзряване, чието натрупване във времето се увенчава с авторитет на външно признание (Бусыгина, Окунев, 2014). Следването на целенасочена стратегия на България в това отношение несъмнено би намерило положително отражение върху издигане на международния ѝ имидж. Повишаване на авторитета на България в представите на международната общественост засяга още активиране на народната (в т.ч. културна) дипломация в международното взаимодействие с цел натрупване на „мека сила“ под формата на привлекателност, лоялност, надеждност в международните отношения. Стремещт към акумулация на „мека сила“ с едновременно ограничаване на конюнктурната сервилност към Запада (в рамките на ЕС и НАТО) е другият необходим за страната геостратегически подход днес. Съвместяването на двата типа инициативи във взаимодействието на България с външния свят може да разкрие качествено различни измерения на нейния геополитически образ с реализация на способности за отстояване на националния интерес.

ЛИТЕРАТУРА

- Баева, И.** 2016. Интеграция и дезинтеграция в Източния блок през 80-те години. – В: Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX век. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 25–50. / Baeva, I. 2016. Integratsiya i dezintegratsiya v Iztochniya blok prez 80 godini. – In: Integratsiya i dezintegratsiya v Evropa pres 80 godini na XX vek. Sofia: St. Kliment Ohridski, 25–50. (Bg)
- Батаклиев, И.** 2009. Сравнителен преглед на политикоеографското положение на България. – В: Политическа география и геополитика в оригинал. Класиците 2. София, с. 196–210. / Batakliev, I. 2009. Sravnitelnen pregled na politikoeografskoto polozhenie

na Bulgariya. – In: Politicheska geografija i geopolitika v original. Klasitsite 2. Sofia, pp. 196–210. (Bg)

- Бусыгина, И.М., И.Ю. Окунев.** 2014. Пространственное распределение силы и стратегии государств или что и как объясняет геополитика. – Полис. Политические исследования, №2, с. 106–123. / Busygina, I.M., I.Yu. Okunev. 2014. The Spatial distribution of Power and the Strategy states, or how and what explains the Geopolitics. *Polis. Political studies*, №2, pp. 106–123. (Ru)
- Бъчваров, М.** 1999. (съставител) Геополитика. Терминологичен справочник. София: Петексон, 196 с. / Bychvarov, M. 1999. (compiler) Geopolitika. Terminologichen spravochnik. Sofia: Petekson, 196 p. (Bg)
- Бъчваров, М.** 2001. Геополитически анализи. София: Захарий Стоянов, 112 с. / Bychvarov, M. 2001. Geopoliticheski analizi. Sofia: Zaharij Stoyanov, 112 p. (Bg)
- Бъчваров, М.** 2005. Геополитическото положение на България. – Геополитика и геостратегия, бр. 3. / Bychvarov, M. 2005. Geopoliticheskoto polozhenie na Bulgariya. *Geopolitics and Geostrategy*, 5. (Bg)
- Глухарев, Л.И.** 1995. Евразийская цивилизация: исторические традиции и историческая инерция. – В: Общеввропейский процесс и гуманитарная Европа. Роль университетов. Москва: МГУ, с. 84–93. / Gluharev, L.I. 1995. Evrazijskaya tsivilizatsiya: istoricheskaya traditsii i istoricheskaya inertsiya. – In: Obsteevropejskij protses i humanitarnaya Evropa. Rol' universitetov. Moscow: MGU, pp. 84–93. (Ru)
- Дугин, А.Г.** 2004. Проект «Евразия». Москва: Эксмо, 512 с. / Dugin, A.G. 2004. Proekt “Evraziya”. Moscow: Eksmo, 512 p. (Ru)
- Замятин, Д.Н.** 2004. Власть пространства и пространство власти. Географические образы в политике и международных отношениях. Москва: РОССПЭН, 352 с. / Zamyatin, D.N. 2004. Vlast' prostranstva i prostranstvo vlasti. Geograficheskie obrazy v politike i mezhdunarodnyh otnosheniyah. Moscow: ROSSPEN, 352 p. (Ru)
- Иванов, И.** 2019. Православната геополитика на Русия. София: Св. Климент Охридски, 319 с. / Ivanov, I. 2019. Pravoslavnata geopolitika na Rusiya. Sofia: St. Kliment Ohridski, 319 p. (Bg)
- Илиева, М.** 2012. Социално-икономическата трансформация в България – особености и териториални различия. София: ТерАрт, 344 с. / Ilieva, M. 2012. Socio-economic transformation in Bulgaria – Peculiarities and Territorial differences. Sofia: TerArt, 344 p. (Bg)
- Калинова, Е.** 2016. Третият опит за „16-та република“. – В: Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX век. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 99–132. / Kalinova, E. 2016. Tretiyat opit za „16 republika“. – In: Integratsiya i dezintegratsiya v Evropa pres 80 godini na XX vek. Sofia: St. Kliment Ohridski, 99–132. (Bg)
- Казакوف, Е.** 2007. Геополитиката на България през XX в. Велико Търново: Фабер, 252 с. / Kazakov, E. 2007. Geopolitikata na Bulgariya prez XX vek. Veliko Tarnovo: Faber, 252 p. (Bg)
- Карастоянов, С.** 2002. Балканите – политикогеографски анализи. Втора книга. София: Св. Климент Охридски, 144 с. / Karastoyanov, S. 2002. Balkanite – politikogeografski analizi. Vtora kniga. Sofia: St. Kliment Ohridski, 144 p. (Bg)
- Козолупенко, Д.П.** 2009. Мифопоетическое мировосприятие. Москва: Канон-плюс, 432 с. / Kozolupenko, D.P. 2009. Mifopoeticheskoe mirovozpriyatie. Moscow: Kanon-plus, 432 p. (Ru)
- Колев, Б.** 2008. Националното географско пространство на Република България. София: Херон Прес, 194 с. / Kolev, B. 2008. Natsionalnoto geografsko prostranstvo na Bulgariya. Sofia: Heron Press, 194 p. (Bg)

- Колосов, В.А.** 2002. «Низкая» и «высокая» геополитика. – Отечественные записки, №3(4), с. 33–51. / Kolossov, V.A. 2002. „Low“ and „High“ Geopolitics. *Otechestvennyye zapiski*, №3(4), pp. 33–51. (Ru)
- Колосов, В.А.** 2011. Критическая геополитика: основы концепции и опыт ее применения в России. – Политическая наука, №4, с. 31–52. / Kolossov, V.A. 2011. Critical geopolitics: Main concepts and field experience in Russia. *Political science*, №4, pp. 31–52. (Ru)
- Кръстев, В., В. Михайлов.** 2009. Регионални геополитически изследвания. Варна: Стено, 264 с. / Krystev, V., V. Mihaylov. 2009. Regional geopolitical studies. Varna: Steno, 264 p. (Bg)
- Крыстев, В.К.** 2019. Болгария в геополитическом пространстве Запада: итоги структурной адаптации. – Социально-экономическая география. Вестник АРГО, №2, с. 116–128. / Krystev, V.K. 2019. Bulgaria in the geopolitical space of the West: results of structural adaptation. *Sotsial'no-ekonomicheskaya geografiya. Vestnik ARGO*, №2, pp. 116–128. (Ru)
- Михайлов, В.** 2012. Цивилизационна геополитика. Враца–София: Медиа груп, 304 с. / Mihaylov, V. 2012. Tsivilizatsionna geopolitika. Vratsa-Sofia: Media group, 304 p. (Bg)
- Михайлов, В.Т.** 2013. Балканы как пространство проблемной наднациональной идентичности. – Культурная и гуманитарная география, Т.2, №2, с. 140–152. / Mihaylov, V.T. 2013. The Balkans as a Space of Problematic Supranational Identity. *Cultural and Human Geography*, 2(2), pp. 140–152. (Ru)
- Михайлов, В.Т.** 2020. Этнические и региональные измерения демографического кризиса в Болгарии. – Известия РАН. Серия географическая, том 84, №6, с. 832–843. / Mihaylov, V.T. 2020. Ethnic and Regional Dimensions of the Demographic Crisis in Bulgaria. *Izvestiya Rossiiskoi Akademii Nauk. Seriya Geograficheskaya*. 84(6), pp. 832–843. (Ru)
- Окунев, И.Ю.** 2018. Территориальная и пространственная идентичность: концептуализация базовых понятий. – Сравнительная политика, Т.9, №1, с. 18–25. / Okunev, I.Yu. 2018. Territorial and Spatial Identity: New Approach to the Basic Concepts. *Comparative Politics*, 9(1), pp. 18–25. (Ru)
- Орлова, И.Б.** 1998. Евразийская цивилизация. Социально-историческая ретроспектива и перспектива. Москва: НОРМА, 280 с. / Orlova, I.B. 1998. Evrazijskaya tsivilizatsiya. Sotsial'no-istoricheskaya retrospektiva i perspektiva. Moscow: NORMA, 280 p. (Ru)
- Павлов, Н.** 2003. Българският въпрос във Волго-Уралието. София: Тангра – ТанНакРа, 206 с. / Pavlov, N. 2003. Bylgarskiyat vypros vyv Volgo-Uralieto. Sofia: Tangra – TanNakRa, 206 p. (Bg)
- Петкова, Д.** 2004. Балканизацията – другото лице на глобализацията. София: Кама, 192 с. / Petkova, D. 2004. Balkanization – the other face of globalization. Sofia: Kama, 192 p. (Bg)
- Петкова, Д.** 2013. Културни идентичности в интеркултурен диалог. Велико Търново: Фабер, 292 с. / Petkova, D. 2013. Kulturni identichnosti v interkulturen dialog. Veliko Tarnovo: Faber, 292 p. (Bg)
- Проданов, В.** 2014. Неолибералната идеологема „25 години свободна България“. – Понеделник, №7–8, с. 7–21. / Prodanov, V. 2014. The Neoliberal Ideologema „25 years Free Bulgaria“. *Ponedelnik*, №7–8, pp. 7–21. (Bg)
- Проданов, В.** 2017а. Българските капитализми – I част – Понеделник, №3–4, с. 23–40. / Prodanov, V. 2017a. Bulgarian Capitalism – I Part. *Ponedelnik*, №3–4, pp. 23–40. (Bg)
- Проданов, В.** 2017б. Българските капитализми – II част – Понеделник, №5–6, с. 15–32. / Prodanov V. 2017b. Bulgarian Capitalism – Part II. *Ponedelnik*, №5–6, pp. 15–32. (Bg)
- Русев, М.** 1994. Анатомия на глобалното геополитическо противостоене. – Военен журнал, №2, с. 8–16. / Rusev, M. 1994. Anatomiya na globalното geopoliticheskoto protivostoene. *Military journal*, №2, pp. 8–16. (Bg)

- Русев, М.** 2008. Обществена география: избрани лекции, методологични указания, информационни ресурси. София: Унискорп, 664 с. / Rusev M. 2008. Obstestvena geografiya: izbrani lektzii, metodologichni ukazaniya, informatsionni resursi. Sofia: Uniscorp, 664 p. (Bg)
- Стойчева, М.** 2016. Европейска идентичност. Теоретични дилеми и аналитични подходи. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 368 с. / Stoycheva, M. 2016. Evropejska identichnost. Teoretichni dilemi i analitichni podhodi. Sofia: St. Kliment Ohridski, 368 p. (Bg)
- Тодорова, Б.** 2016. Мюсюлманският Изток в началото на ХХ век и рефлексите му върху България. – В: Глобалните промени и съдбата на България през 21 век. София: Балкански институт за стратегически прогнози и управление на риска, с. 105–113. / Todorova, B. 2016. Myusyulmanskiyat Iztok v nachaloto na XX vek i refleksiite mu vyrhu sydbata na Bylgariya. – In: Globalnite promeni i sydbata na Bylgariya prez XXI vek. Sofia: Balkanski institut za strategicheski prognozi i upravlenie na riska. pp. 105–113. (Bg)
- Христов, Т.** 2001. Политическа география на България. Пловдив: Акад. изд. на Аграрния университет, 2001, 388 с. / Hristov, T. 2001. Politicheska geografiya na Bylgariya. Plovdiv: Akademichno izdatelstvo na Agrarniya universitet. 388 p. (Bg)
- Хънтингтън, С.** 2000. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. София: Obsidian, 528 с. / Huntington, S. 2000. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. Sofia: Obsidian, 528 p. (Bg)
- Antonsich, M.** 2001. Critical geopolitics. La geopolitica nel discorso postmoderno. Bollettino della Società Geografica Italiana, Serie XII, vol. VI, pp. 735–752.
- Dalby, S., G. Ó Tuathail.** 1998. Rethinking geopolitics. London: Routledge, 333p.
- Dijkink, G.-J.** 1998. Geopolitical codes and popular representations. Geojournal, vol. 46, №4, pp. 293–299.
- Kulov, B.** 2020. Europe’s Core-Periphery Relations and Horizontal Disparities. Sofia: “Az-buki” National Publishing House, 141 p.
- Mcdonald, S.** 1993. Inside European identities: ethnography in Western Europe. Oxford: Berg Providence, 247 p.
- Mihaylov, V.** 2019. Bulgaria’s geopolitical and geoeconomic reorientation (1989-2019). Journal of Geography, Politics and Society, 9(4), pp. 12-33.
- Ó Tuathail, G., J. Agnew.** 1992. Geopolitics and discourse: practical geopolitical reasoning in American foreign policy. Political Geography, Vol. 11, pp. 190–204.
- Saarikoski, V.** 1999. Balkan–Euroopan alku ja loppu? – In: Balkan 2000: Näkökulmia ja taustoja Euroopan Nykytilanteelle. Turku, pp. 1–17.
- Todorova, M.** 1997. Imagining the Balkans. New York: Oxford University Press, 272 p.
- Vallega, A.** 2003. Geografia culturale. Luoghi, spazi, simboli. Torino: UTET, 382 p.

